

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук, професора Дзьобаня
Олександра Петровича на дисертацію Мар'єнко Вікторії Юрїївни
«Феномен інформаційно-комунікаційних технологій: соціально-
філософський аналіз», подану до публічного захисту на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія**

Актуальність теми та її зв'язок з державними і галузевими науковими програмами, планами, темами. У сучасну епоху глобалізації та цифрової трансформації феномен інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) набув надзвичайної ваги як у соціально-технологічному, так і у філософському вимірах. ІКТ стали не просто інструментами комунікації, обміну інформацією чи обчислення, вони перетворилися на базис нової соціальної реальності, що змінює структури суспільства, форми пізнання, ідентичності та людських взаємин.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що ІКТ проникли в усі сфери людського буття – від освіти, економіки й політики до культури, моралі та приватного життя. Вони формують нові типи соціальності (мережеве суспільство, віртуальні спільноти), продукують нові види ідентичності (цифрова, гібридна, аватарна) та трансформують самі уявлення про людину, реальність та істину. Філософський аналіз ІКТ як соціокультурного феномена відкриває нові горизонти осмислення онтології цифрового середовища, етики взаємодії у віртуальних просторах, проблем приватності, свободи, влади, штучного інтелекту та алгоритмічного контролю. Постає потреба критично переосмислити категорії суб'єкта, комунікації, істини, буття крізь призму цифрової епохи. Соціально-філософський погляд дає змогу побачити не лише технічний прогрес, а й соціальні, культурні, антропологічні ризики та виклики, пов'язані з інформаційним суспільством: інформаційну нерівність, кіберзалежність, маніпуляції свідомістю, ерозію традиційних форм спільнотності та зростання контролю у цифрових мережах. Таким чином, актуальність дослідження полягає у необхідності комплексного, на рівні філософського узагальнення, осмислення ІКТ як феномена, що радикально змінює спосіб людського буття, структуру соціальних відносин і горизонти пізнання. Це сприятиме глибшому розумінню природи сучасного цифрового

суспільства та формуванню етично й соціально відповідального ставлення до інформаційних технологій.

Дослідження Мар'єнко В.Ю. присвячене соціально-філософському аналізу феномена ІКТ як ключового чинника трансформації сучасного суспільства, культури, способу мислення та комунікації. У роботі розглядаються ІКТ не лише як технічні засоби передавання інформації, а як комплексний соціокультурний феномен, що впливає на онтологічні та епістемологічні засади людського буття в цифрову епоху.

Дослідження має міждисциплінарний характер і спирається на досягнення сучасної філософії, соціології, культурології, медіа-теорій та антропології. Особлива увага в дисертації приділяється таким аспектам, як: трансформація категорій суб'єкта та соціальності в умовах віртуалізації; зміна моделей пізнання, істини та реальності під впливом цифрових технологій; проблеми етики, приватності, довіри й маніпуляції у цифровому середовищі; вплив ІКТ на культурну ідентичність, освіту та демократичні процеси.

Робота виконана у межах держбюджетної науково-дослідної роботи Запорізького національного університету «Цифрова людина і суспільство у контексті глобальних викликів», затвердженої планом Міністерства освіти і науки України (Держаний реєстраційний номер 122U001432) 2022-2024 рр., у межах якої проведено дослідження впливу ІКТ на розвиток суспільства, людини, техніки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення та висновки, сформульовані в дисертації, відповідають нормативно встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України щодо такого виду досліджень, мають достатній теоретичний, методологічний та емпіричний рівень обґрунтування. Це підтверджується використанням широкої інформаційної бази за темою дисертації, яку становлять зарубіжні та вітчизняні наукові розвідки, матеріали вітчизняних та міжнародних конференцій, Інтернет-ресурси тощо.

Насамперед слід відзначити чітку структуру дисертаційного дослідження, послідовність та аргументованість викладених у дисертації концептуальних ідей та положень, що чітко корелюються із метою дослідження. Зокрема, справляє позитивне враження ретельний добір та використання наукових

методів дослідження. Здобувачці вдалося знайти таку форму методичного забезпечення виконання дослідних завдань, яка зумовила отримання переконливих наукових результатів.

Метою дослідження є формулювання науково обґрунтованих висновків на підставі аналізу теоретичних та практичних аспектів розвитку й функціонування ІКТ як ключового чинника трансформації сучасного суспільства в умовах постінформаційних викликів. Сформульована мета вимагала виявлення основних соціально-філософських вимірів впливу ІКТ на структуру сучасного суспільства, природу людської суб'єктивності, форми комунікації та соціальну взаємодію. Вважаю, що поставлена мета досягнута, наукові положення й висновки, сформульовані у дисертації, мають високий ступінь обґрунтованості, що забезпечено комплексним використанням сучасного методологічного апарату на підставі дослідницького принципу методологічної тріангуляції. Висновки логічно випливають із мети і завдань дослідження, базуються на системному аналізі актуальних наукових джерел, практичних кейсів та результатів апробації запропонованих підходів. Обґрунтованість рекомендацій підтверджується їх відповідністю сучасним тенденціям розвитку галузі, можливістю практичного застосування в умовах цифрової трансформації, а також позитивними результатами їх апробації у відповідному середовищі (організаціях, установах, пілотних проектах тощо). Сформульовані пропозиції враховують міждисциплінарний характер досліджуваної проблематики та адаптовані до реалій сучасного соціально-економічного контексту. Таким чином, наукові положення, висновки і рекомендації дослідження є внутрішньо узгодженими, методологічно виваженими та емпірично підтвердженими, що свідчить про їхню наукову і практичну цінність. Дисертація має чітко вибудовану логіко-смыслову структуру, що забезпечує послідовність викладу матеріалу та логічний перехід від постановки проблеми до формулювання висновків і рекомендацій. Методологічна основа дослідження є виваженою та сучасною: застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які відповідають природі досліджуваного явища та дозволяють досягти поставленої мети. Рекомендації, сформульовані в роботі, ґрунтуються на практичному досвіді, аналітичному опрацюванні емпіричних даних і адаптовані до реалій сучасного суспільного розвитку.

Отже, робота відзначається обґрунтованістю теоретичної й методологічної основи дослідження, що дозволило забезпечити внутрішню узгодженість, належний рівень аргументованості положень і авторських висновків. Поставлені дисертанткою дослідницькі завдання забезпечили реалізацію мети дослідження.

Дослідження має концептуальний характер і логічну структуру, яка є добре продуманою. Це дає можливість вирішити всі поставлені нею завдання відповідно до мети дослідження, вихвачених обметом і предметом дослідження.

Результати дослідження дозволяють глибше зрозуміти, як цифрові технології не лише відображають, а й формують нові соціальні реальності, що підтверджується аналізом сучасних трансформацій у сфері комунікації, освіти, праці та повсякденного життя.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження. Отримані результати дисертаційної роботи є достовірними та містять елементи наукової новизни, що має суттєве значення для філософської науки. Достовірність отриманих результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю дослідження, використанням сучасних наукових підходів, системним аналізом теоретичних джерел, а також практичною перевіркою запропонованих положень у контексті реальних прикладів і ситуацій. Ретельна логіко-структурна побудова дослідження, коректність застосованих методів, репрезентативність джерельної бази й емпіричних матеріалів гарантують об'єктивність і обґрунтованість зроблених висновків. Про достовірність одержаних здобувачкою результатів також свідчать ґрунтовний аналіз значного обсягу наукових матеріалів за темою дослідження, узагальнення й систематизація вітчизняного та зарубіжного досвіду теоретичного й практичного вирішення соціокультурних проблем, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями узгодженість наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи.

У дисертації розкрито значну кількість положень, які характеризується науковою новизною. Авторська позиція здобувача представлена належним чином. Серед елементів наукової новизни особливо варто виділити:

- авторське обґрунтування гуманістичної моделі розвитку ІКТ як чинника сталого розвитку постінформаційного суспільства, з виокремленням економічної, соціальної та культурної основ;

- авторська ідея стосовно супроводження переходу до постінформаційного суспільства ціннісно-орієнтованим розвитком, зростанням ролі штучного інтелекту, етики, цифрових прав, а також стосовно виокремлення причинно-наслідкового зв'язку між сталим розвитком і зниженням цифрової нерівності, сприянням екологічній цифровізації, посиленням соціальної згуртованості через мережеву взаємодію;

- розкриття комунікаційних зрушень соціальних мереж та їх впливу на зміни у способах спілкування та соціальних відносинах, що стали одними з основних інструментів комунікації у сучасному світі, чинників радикальних змін способів, форм та механізмів спілкування людей, впливу на соціальні відносини, змін традиційних способів спілкування, створення нових форм комунікації, змін структури та характеру соціальних відносин;

- розкриття умов відновлення людини у контексті інформаційного перевантаження, яке призводить до когнітивного виснаження, зниження концентрації, емоційного вигорання, а також виділення рівнів відновлення людини: когнітивний, психоемоційний, фізіологічний, соціально-організаційний.

Цінність наукової новизни підтверджується й тим, що завдяки дослідженню дисертантки набув уточнення поняттєво-категоріальний апарат дослідження, у контексті якого сформовано концепт постінформаційного суспільства, що описує наступний етап еволюції суспільства після інформаційного, у якому просте накопичення і передача інформації не виступає головним ресурсом, а фокус якого зміщується на смисли, знання, інтелектуальну і культурну цінність інформації, на людину як творця нових значень.

Таким чином, наукова новизна дисертації «Феномен інформаційно-комунікаційних технологій: соціально-філософський аналіз» свідчить про високий науковий рівень авторського бачення шляхів окресленої в дисертації проблематики.

Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації та наукових публікаціях, у яких відображені наукові результати дисертаційного дослідження, не виявлено.

Повнота викладу основних положень дисертації та її результатів в опублікованих працях. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладені авторкою у 41 публікації, серед яких 6 статей, надрукованих у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України категорії «Б», із яких – 1 економічного профілю; 1 – у закордонному періодичному виданні, що індексується у базі даних WoS, 2 – розділи монографії, із яких 1 – одноосібний, 1 – колективний; 33 тези доповідей у міжнародних, всеукраїнських та університетських конференціях.

Сформульовані у дисертації теоретичні положення, здобуті результати і практичні рекомендації достатньо повно висвітлено в оприлюднених працях.

Теоретичне та практичне значення роботи і впровадження її результатів полягає у можливості їх безпосереднього використання у науковій, освітній, управлінській та прикладній сферах. Запропоновані концептуальні підходи, теоретичні узагальнення та прикладні рекомендації можуть бути використані: у процесі вдосконалення цифрових стратегій організацій, спрямованих на адаптацію до умов цифрової трансформації; при розробці освітніх програм і курсів з цифрової економіки, цифрової культури, філософії штучного інтелекту тощо; у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування під час формування політик сталого розвитку, цифрової грамотності та впровадження ІКТ; для створення цифрових платформ, інструментів аналітики, рекомендаційних систем та алгоритмів, заснованих на принципах гуманістичного підходу до розвитку штучного інтелекту; при розробці стратегічних документів, спрямованих на забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах глобалізації та цифровізації; у проведенні подальших наукових досліджень з проблем філософії цифрової трансформації, етики інновацій, цифрової екології тощо; викладанні курсів: «Філософія науки і технологій», «Вплив цифрових технологій на суспільство, культуру, особистість», «Цифровий гуманізм, етика ІКТ, трансформація свідомості», «Філософія штучного інтелекту», «Філософські питання свідомості, машинного розуму, етики штучного інтелекту». Таким чином, результати дослідження можуть бути основою для формування науково обґрунтованих

рішень, що сприятимуть гармонізації взаємодії людини, технологій та суспільства у цифрову епоху.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертаційна робота В.Ю. Мар'єнко у межах визначених мети та завдань є цілісним, ґрунтовним, завершеним дослідженням актуальної теоретичної та практичної задачі соціально-філософського аналізу феномена інформаційно-комунікаційних технологій.

Зміст дисертації логічно і послідовно розкриває тему дослідження. Теоретичні висновки і практичні рекомендації належним чином розкриті та обґрунтовані у текстовій частині дисертації.

Ґрунтовний теоретичний аналіз досліджуваних феноменів у дисертації вдало поєднується з емпіричним і має вихід на практику життєдіяльності суспільства.

Стиль викладу матеріалів, наукових положень, висновків, рекомендацій є науковим і доступним для сприйняття та розуміння. Висновки дисертації повністю відповідають змісту основних дослідницьких завдань. Оформлення дисертації виконано відповідно до встановлених вимог.

Огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми, що міститься в дисертації, засвідчує глибоку обізнаність дисертантки стосовно напрацювань попередників, демонструє її творчий підхід в оцінюванні різноманітних ідей та концепцій. Особливо доцільно підкреслити уміння дисертантки віднайти та розкрити низку проблем, які недостатньо опрацьовані попередниками. При цьому дисертантка продемонструвала науковий такт і толерантність до точок зору інших дослідників у даній науковій царині.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких основний зміст – 209 сторінок. Список використаних джерел містить 171 позицію, із яких 42 іноземною мовою.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження В.Ю. Мар'єнко, як і будь-яка науково-дослідницька робота, має низку дискусійних питань і положень, які потребують більш детального опрацювання або більш ґрунтовної аргументації у процесі захисту, проте, в цілому, не знижують наукової цінності дослідження та не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної роботи.

1. Уявляється, що у тексті дисертації варто було б більш глибоко, акцентуючи увагу на переході від індустріального суспільства до суспільства, основою якого є інформація та знання, розкрити особливості теорій, концепцій, парадигм інформаційного суспільства, мережевого суспільства, технологічного детермінізму, теорії цифрової нерівності, смарт-суспільства, інформаційної безпеки та інших, які базуються на ІКТ та трансформують суспільство, економіку та культуру. Актуальними залишаються й інші концепції, зокрема постмодерністські підходи до цифрової культури, теорія платформи (platform society), цифровий гуманізм, техноетика, які комплексно осмислюють наслідки ІКТ для розвитку людства і, в контексті роботи, потребують більш пильної уваги. Основна увага дисертанткою зосереджена на класичних теоріях XX ст. і, на жаль, менше уваги приділено сучасним підходам (платформенна економіка, алгоритмічне управління, штучний інтелект, цифровий колоніалізм). Залишилися поза авторською увагою і новітні концепції, пов'язані з BIG DATA, автоматизованим прийняттям рішень, цифровим суверенітетом (наприклад, Джонатан Крері – «24/7: Late Capitalism and the Ends of Sleep»).

2. Незважаючи на те, що у сучасну добу ІКТ перестають бути лише зовнішніми інструментами взаємодії, вони проникають у саму сутність людини, перепрошиваючи її ідентичність на рівні тілесного, ментального та соціального виміру, за межами дослідження залишилася постлюдська трансформація особистості як філософський виклик епохи ІКТ. Адже сьогодні виникає феномен постлюдської трансформації особистості – процес, у якому особа поступово втрачає стабільність традиційного антропологічного статусу, інтегруючись у гібридну реальність цифрового світу, а постгуманізм постає як відповідь філософії на ці радикальні зміни. Відтак, надзвичайно актуальним є питання: чи можливо у техноцентричному суспільстві зберегти автономію особистості, чи вона перетворюється на елемент цифрової матриці – функцію цифрової екосистеми, позбавлену унікальності? І, як уявляється, дисертантка повинна була ґрунтовно проаналізувати це питання.

3. У тексті дисертації недостатня увага приділена переосмисленню самої сутності комунікації як філософської категорії у цифрову добу. ІКТ радикально змінюють природу людської комунікації: живий діалог поступається місцем фрагментованому, прискореному цифровому обміну. Інформація споживається швидше, аніж осмислюється, а віртуальні зв'язки часто замінюють глибокі

міжособистісні стосунки. Виникає феномен цифрової самотності – людина стає водночас відкритішою до світу та ізольованішою у цифровому середовищі, звідси й необхідність переосмислення сутності цифрових комунікацій.

4. Окрім позитивного трансформаційного потенціалу, ІКТ несуть загрозу надзору та контролю. Мішель Фуко розглядав технології як інструменти дисциплінарної влади, Жан Бодрійяр – як основу гіперреальності, що витісняє справжнє. Алгоритми впливають на соціальну динаміку, підриваючи автономію особистості й сприяючи фрагментації суспільства. Тому філософський аналіз ІКТ має включати не лише оптимістичні, а й песимістичні перспективи. Хоча ІКТ розглядаються як інструмент модернізації, інноваційності та глобального розвитку, у роботах багатьох філософів і соціальних теоретиків наголошується на їхній амбівалентності. Таким чином, філософський аналіз ІКТ повинен поєднувати як конструктивні, так і критичні (деструктивні) аспекти, з метою розкриття повного спектру впливу технологій на сучасну людину і суспільство.

Разом з тим, незважаючи на викладене, вважаю за доцільне ще раз підкреслити, що висловлені зауваження мають здебільшого дискусійну та рекомендаційну спрямованість, а виявлені недоліки та побажання, насамперед, окреслюють можливі перспективні напрями подальшої наукової роботи і творчих пошуків у розробці проблематики інформаційно-комунікаційних технологій.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. Дисертація Мар'єнко Вікторії Юріївни «Феномен інформаційно-комунікаційних технологій: соціально-філософський аналіз» за своїм змістом відповідає спеціальності 033 – «Філософія», є цілісним науковим дослідженням на актуальну тему, виконаним авторкою самостійно, містить елементи наукової новизни, має теоретичне та прикладне значення і демонструє здатність дисертантки до самостійних наукових розвідок. Поставлена мета дисертаційної роботи в цілому досягнута, завдання – виконані.

На підставі зазначеного, враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних авторкою наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків вважаю, що подана дисертаційна робота Мар'єнко Вікторії Юріївни «Феномен інформаційно-комунікаційних технологій: соціально-філософський аналіз» є

завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення, відповідає вимогам спеціальності 033 – «Філософія» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року та № 507 від 03 травня 2024 року, вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка – Мар’єнко Вікторія Юріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний опонент:

професор кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор філософських наук, професор

« 18 » серпня 2025 року.

Олександр ДЗЬОБАНЬ

